

УДК 336.1

Тематичний розділ: Гроші, фінанси і кредит

Сидорчук А.А.

кандидат економічних наук, доцент,
Тернопільський національний економічний університет

Сидорчук А.А.

кандидат экономических наук, доцент,
Тернопольский национальный экономический университет

Sydorchuk A.A.

Ph.D. in Economics, docent
Ternopil National Economic University

СУТЬ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ ДЕРЖАВНОГО СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ

СУТЬ ФИНАНСОВЫХ РЕСУРСОВ ГОСУДАРСТВЕННОГО СОЦИАЛЬНОГО СТРАХОВАНИЯ

GIST OF FINANCIAL RESOURCES OF THE STATE SOCIAL SECURITY

Досліджено теоретичні питання формування фінансових ресурсів державного соціального страхування. Зопропоновано інструменти формування та методи використання фінансових ресурсів державного соціального страхування. Окреслено склад та структуру фінансових ресурсів державного соціального страхування.

Ключові слова: фінансові ресурси, державне соціальне страхування, інструменти, методи, класифікація.

Исследованы теоретические вопросы формирования финансовых ресурсов государственного социального страхования. Предложены инструменты формирования и методы использования финансовых ресурсов государственного социального страхования. Определены состав и структура финансовых ресурсов государственного социального страхования.

Ключевые слова: финансовые ресурсы, государственное социальное страхование, инструменты, методы, классификация.

The theoretical question of forming the financial resources of the state social insurance. A forming tools and techniques of financial resources of the state social insurance. Outlines the composition and structure of the financial resources of the state social insurance.

Keywords: financial resources, social insurance, tools, methods, classification.

Постановка проблеми. Посилення уваги до проблем соціального страхування в Україні обумовлено активним його використанням як елемента соціального захисту населення, а також зміною концептуальних підходів до сутності фінансових ресурсів державного соціального страхування. Розгляд цього явища в сучасних умовах визначається світовими тенденціями до збільшення обсягів державних фінансів, зміною співвідношення між бюджетними коштами та коштами державних цільових фондів на користь перших у забезпеченні зростаючих соціальних потреб населення. Набуваючи все більшої ваги, ці аспекти визначатимуть характер політики держав у сфері соціального страхування, наповнюючи його не формальним, а реальним фінансовим змістом.

Такі трансформації ведуть до виникнення перерозподільних відносин у державних фінансах, коли значні кошти на потреби соціального страхування спрямовуються з державного бюджету, що видозмінює суть та погіршує фінансовий стан державних соціальних фондів. З огляду на це одним з актуальних питань на сучасному етапі є підвищення стійкості фінансових

ресурсів державного соціального страхування, формування яких має базуватись переважно на власних джерелах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика державних фінансів загалом і фінансових ресурсів соціального страхування населення зокрема привертає увагу багатьох вчених. Вагомий внесок у формування теоретичних засад соціального страхування зробили такі зарубіжні науковці, як У. Беверідж, О. фон Бісмарк, Р. Ноузік, Дж. Ролз й ін. Серед українських дослідників варто назвати В. Л. Андрущенко, О. Д. Василика, А. М. Гриненка, О. Є. Губаря, О. П. Кириленко, І. І. Кичко, Т. Д. Косова, О. В. Лавриненко, Б. О. Надточія, М. П. Шаварину, Н. В. Шаманську, С. І. Юрія та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на значний інтерес з боку економістів, питання збалансування фінансових ресурсів соціального страхування потребує більш повного та всебічного висвітлення. Це підтверджує практика їхнього формування за рахунок як страхових внесків, так і коштів державного бюджету, що свідчить про відсутність належної теоретичної обґрунтованості фінансової бази державного соціального страхування та унеможливорює розробку довгострокової фінансової політики у цій сфері.

Мета статті. Мета публікації полягає в обґрунтуванні теоретичних аспектів руху фінансових ресурсів державного соціального страхування в Україні й побудові коефіцієнтів, що поклякані оцінити їхню збалансованість.

Виклад основного матеріалу. Розвиток соціального страхування у будь-якій країні – це створення та функціонування страхових колективних фондів, діяльність яких охоплює зайняте у суспільному виробництві населення (континентальна модель) і з певних причин, незайняте населення (англосаксонська модель соціального захисту). Формування і використання коштів таких фондів є прерогативою держави, що чітко нею регламентується та пов'язано з розподілом і перерозподілом вартості в економіці.

Такі процеси обов'язково супроводжуються рухом грошових коштів, які набувають форми фінансових ресурсів. Тому джерелом їхнього утворення для

всіх суб'єктів фінансових відносин (у тому числі держави) є валовий внутрішній продукт. Саме його величина визначає можливості задоволення суспільних потреб, у тому числі держави – на соціальний захист населення. Наявні теоретичні доробки свідчать про однаковість підходів до з'ясування суті фінансових ресурсів держави, тобто вчені здебільшого розглядають фінансові ресурси держави як грошові фонди, що утворюються у процесі розподілу, перерозподілу і використання ВВП. Вони є матеріальним втіленням фінансових відносин у суспільстві.

На рис. 1. представимо структуру фінансових ресурсів держави.

Рис. 1. Склад фінансових ресурсів держави ¹

¹ Складено автором на основі джерел [1, с. 7; 2, с. 117; 3, с. 8; 4, с. 53; 5, с. 147].

З метою дослідження утворення фінансових ресурсів держави загалом й соціального страхування зокрема розглянемо реалізацію фінансами розподільчої функції. Механізм дії такої функції охоплює кілька стадій:

- первинний розподіл;
- перерозподіл;
- вторинний розподіл (як другий етап перерозподілу).

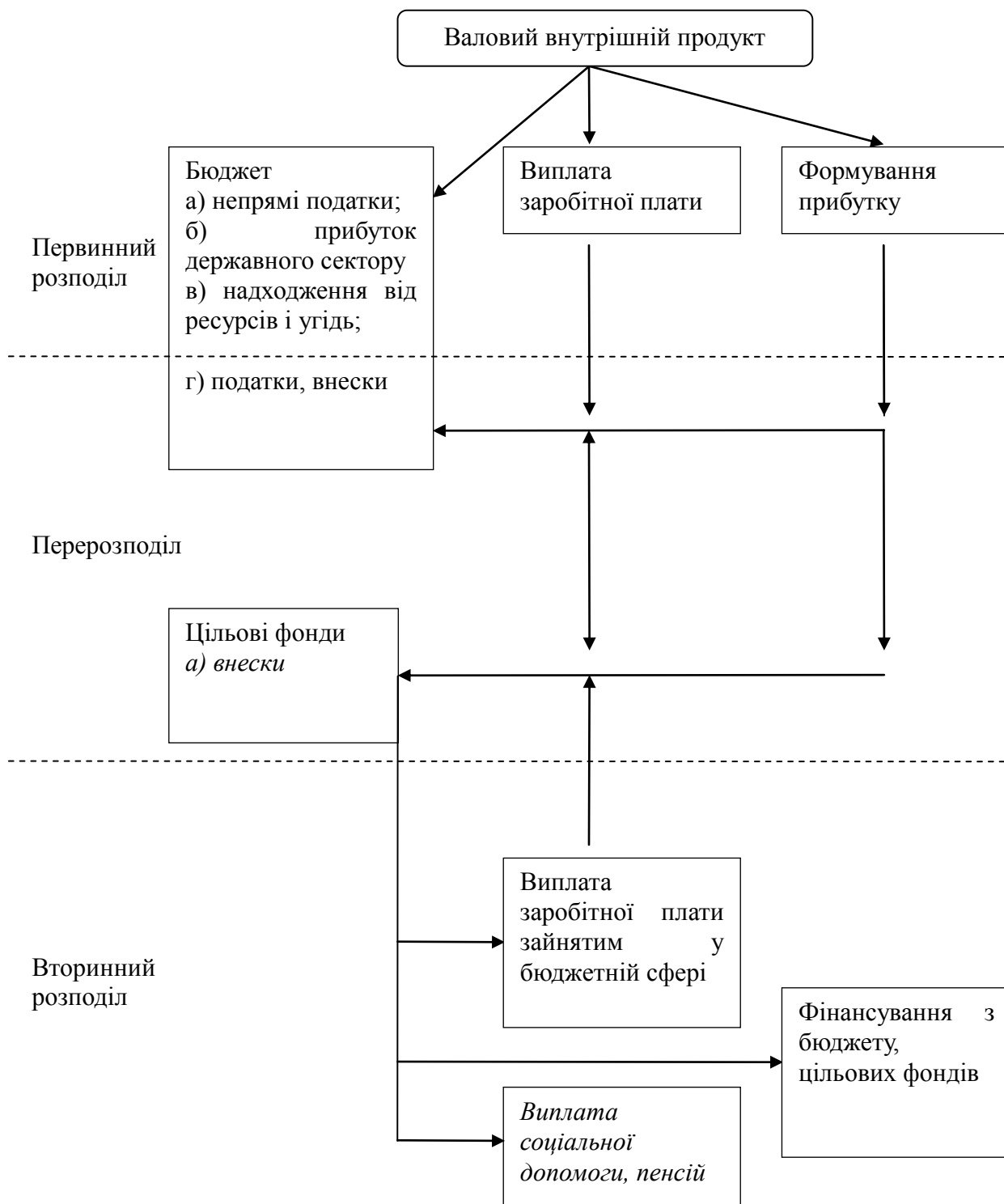

Рис. 2. Механізм дії розподільчої функції фінансів ¹

¹ Складено автором на основі джерела [1, с. 7; 2, с. 117; 3, с. 8; 4, с. 53; 5, с. 147].

На стадії первинного розподілу відбувається розподіл доданої вартості й формування первинних доходів суб'єктів, зайнятих у створенні ВВП. Щодо держави, то такими первинними доходами стають прибуток державного сектору, непрямі податки і надходження від ресурсів та угідь. На стадії

перерозподілу створюються і використовуються державні централізовані фонди, до яких належить бюджет та цільові фонди.

Ця стадія охоплює етапи вилучення частини доходів у населення та суб'єктів господарювання через використання такого інструменту, як податки і збори, та формування на цій основі централізованих фондів. Таким чином у держави утворюються вторинні доходи. На другій етапі первинного розподілу ВВП – використання централізованих фондів на визначені цілі – в окремих суб'єктів фінансових відносин можуть формуватись як первинні (заробітна плата осіб, зайнятих у бюджетній сфері), так і вторинні доходи (виплати та різні види допомоги фізичним особам, фінансування господарської діяльності юридичних осіб).

Механізм дії розподільчої функції фінансів показано на рис. 2, де курсивом виділено ту частину ресурсів держави, яка має безпосереднє відношення до функціонування фінансів соціального страхування в цілому та до їх матеріального вираження – фінансових ресурсів соціального страхування. Таким чином, за сутністю, фінанси соціального страхування, відображають ту частину загальної сукупності фінансових відносин в суспільстві, пов'язану із перерозподілом ВВП з метою створення державних цільових фондів соціального призначення. Процес перерозподілу ВВП за допомогою фінансів соціального страхування супроводжується відповідним рухом грошових коштів, що набувають форм страхових внесків, пенсійних виплат, соціальних допомог тощо.

Враховуючи методологічні підходи С. І. Юрія та В. М. Федосова, припускаємо, що протилежною категорією сутності фінансів соціального страхування виступає їхнє явище. За явищем, фінанси соціального страхування, за умови відповідного нормативно-правового забезпечення, набувають матеріального вираженням у русі розподіленої вартості ВВП через грошові потоки суб'єктів фінансових відносин у формі конкретних видів страхових внесків, видатків державних цільових фондів тощо. Отже, фінанси соціального страхування як явище, це грошові потоки платників страхових внесків,

державних цільових фондів які такі внески акумулюють і використовують, та отримувачів різних видів соціальних допомог.

За змістом фінанси соціального страхування показують кінцеву мету розподільних відносин – формування і використання фондів грошових коштів, відповідно створених державою для виконання своєї соціальної функції. Такі грошові фонди створюються у централізованому порядку і їм притаманні наступні ознаки: законодавче та нормативно-правове забезпечення процесів формування та використання грошових коштів фондів; цільовий характер коштів кожного із фондів; обов'язковість участі працездатного зайнятого населення у формуванні ресурсів фондів. Таким чином, цільові грошові фонди є матеріальним змістом фінансів соціального страхування. Протилежною категорією змісту є форма фінансів соціального страхування. В даному випадку таким формами виступають доходи, видатки цільових грошових фондів, страхові внески, їхні ставки, пільги по сплаті тощо. Тобто, це ті елементи, які характеризують рух у фондах грошових коштів.

Взаємозв'язок та відмінності між цими категоріями фінансів соціального страхування представлено на рис. 3.

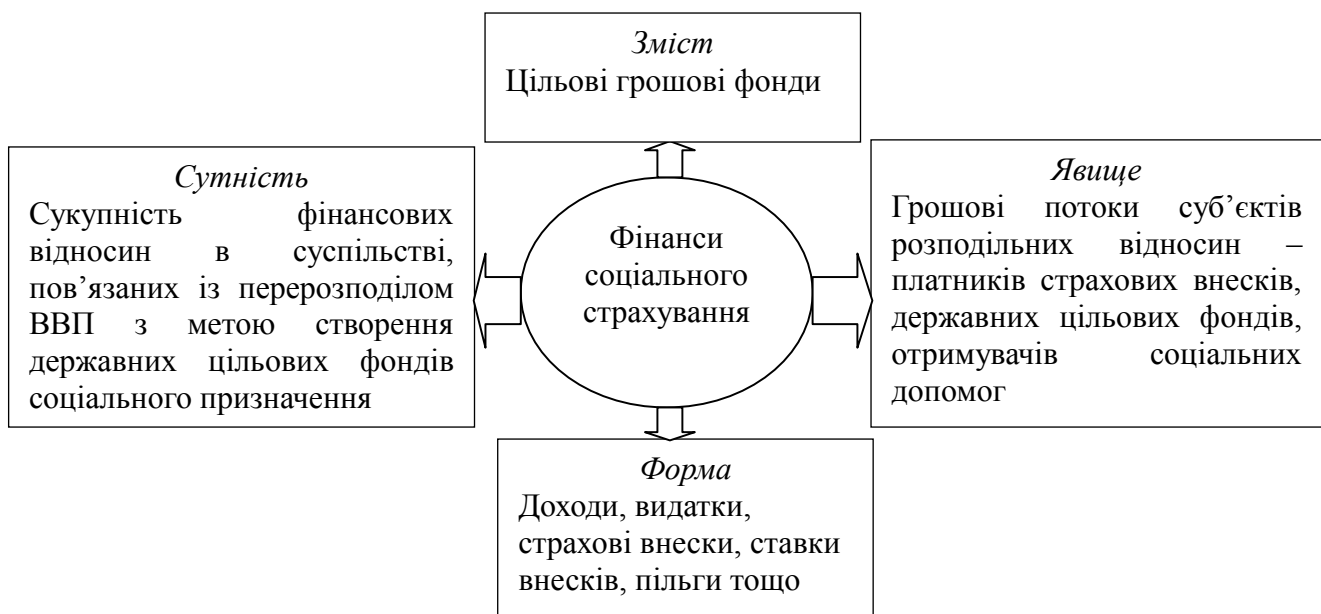

Рис. 3. Взаємозв'язок та відмінності між категоріями фінансів соціального страхування ¹

¹ Складено автором на основі джерела [5, с. 19: 21].

Як відмічають С. І. Юрій та В. М. Федосов, між формою та змістом «...простежуються тісний взаємозв'язок та суперечності, визначені особливостями дії закону єдності і боротьби протилежностей. Одночасно зміст і форма фінансів обумовлені їхніми сутністю і явищем...» [5, с. 191].

Як видно з рис. 2 та рис. 3, формування фінансових ресурсів соціального страхування має певну особливість, яка полягає у тому, що воно здійснюється шляхом використання такого інструменту, як внески (відрахування). Що стосується суті такого виду обов'язкового платежу, то слід вказати, що його головною особливістю визначено насамперед цільове призначення. Інакше кажучи, ці внески надходять у спеціально визначені і створені для цього фонди, їх використовувати не за призначенням не дозволяється, а змінити цільове призначення можна тільки у законодавчому порядку. Відрахування й внески доцільно розглядати як своєрідні цільові податки [4, с. 137].

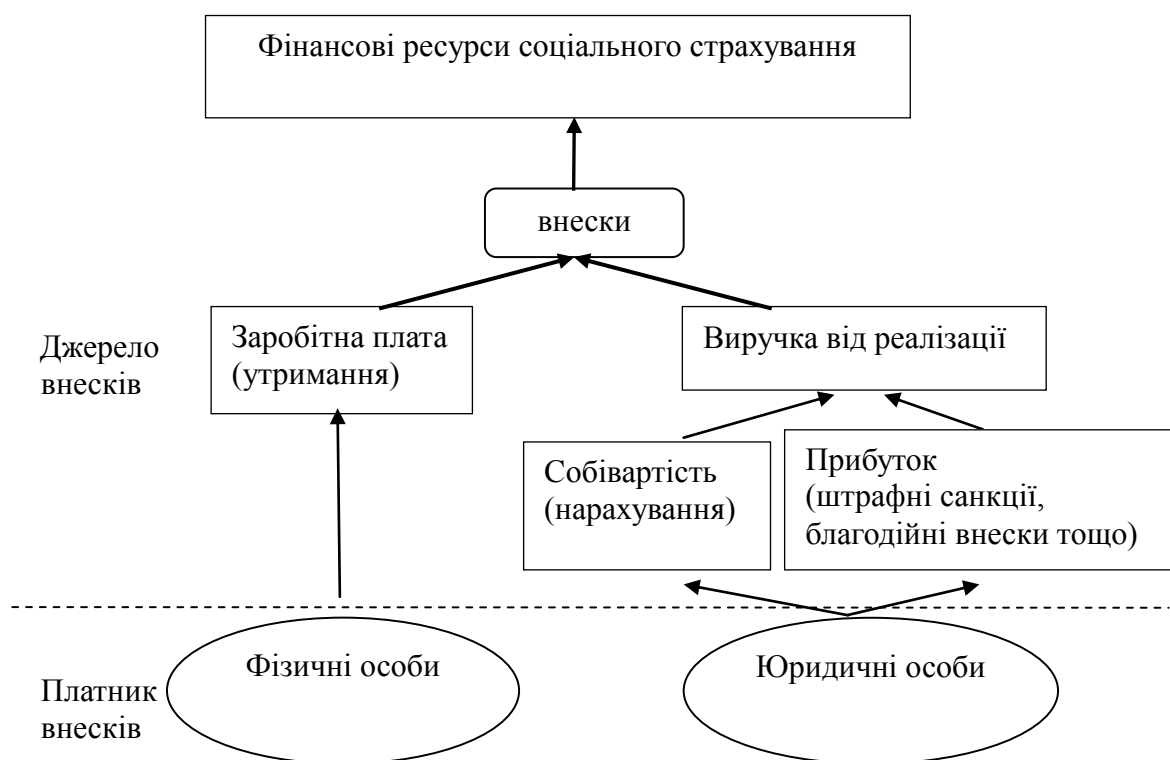

Рис. 4. Джерела, платники страхових внесків та формування фінансових ресурсів соціального страхування ¹

¹ Складено автором на основі джерел [2, с. 125; 4, с. 54].

Джерелом сплати внесків на соціальне страхування стають різні форми доходу: заробітна плата для найманих осіб (з якої ці внески утримуються) та

виручка від реалізації продукції юридичних осіб (на яку внески нараховуються), зокрема така її частина, як собівартість (рис. 4). Як видно з рис. 2 та рис. 4, формування фінансових ресурсів соціального страхування відбувається на стадії перерозподілу ВВП шляхом оподаткування фізичних і юридичних осіб таким видом обов'язкових платежів, як внески (або відрахування); використання таких ресурсів відбувається на стадії вторинного розподілу ВВП шляхом здійснення виплат різних видів соціальної допомоги, пенсії тощо фізичним особам, які їх потребують.

У табл. 1. показано інструменти формування й методи використання фінансових ресурсів сфери державних фінансів (у тому числі соціального страхування).

Таблиця 1.

Інструменти формування та методи використання фінансових ресурсів держави ¹

<i>Сфера державних фінансів</i>	<i>Інструмент формування</i>	<i>Методи використання</i>
Бюджетна система	Податки, відрахування збори, внески, плати	Фінансування, кредитування, інвестування
Державні цільові фонди	Внески, збори	Фінансування, інвестування
Державний кредит	Податки, позики	Фінансування, кредитування, інвестування

¹ Складено на основі джерел [1, с. 7; 2, с. 117; 3, с. 8; 4, с. 53; 5, с. 147].

Тобто, фінансові ресурси державного соціального страхування формуються лише шляхом використання таких інструментів, як внески (відрахування), тоді як формування бюджетів передбачає застосування цілої низки обов'язкових платежів (податків, відрахувань та ін.). Державний кредит як сфера фінансової системи акумулює свої фінансові ресурси як методом податкових, так і методом позикових фінансів. Це дає нам підстави стверджувати, що соціальне страхування, порівняно з іншими сферами державних фінансів, має менші можливості у формуванні своїх ресурсів. Щодо методів використання фінансових ресурсів, то для бюджетів та державного кредиту характерним є забезпечення своїх потреб на засадах безповоротного,

безвідплатного, безстрокового виділення коштів (фінансування) або на цілком протилежних умовах – поверненості, платності, строковості (кредитування чи інвестування). Основним методом використання фінансових ресурсів соціального страхування є фінансування. Інвестувати свої кошти державні цільові фонди мають право лише в окремих випадках, згідно з чинним законодавством. Таким чином, фінансові ресурси соціального страхування ми розуміємо як кошти, що утворюються на стадії перерозподілу ВВП шляхом застосування такого важеля фінансового механізму, як соціальний страховий внесок, та використовуються на стадії вторинного розподілу ВВП методом фінансування (рідше – інвестування) у такій ланці фінансової системи, як державні цільові фонди. Структура фінансових ресурсів соціального страхування показана на рис. 5. Ресурси, що формуються за рахунок власних та прирівняних до них коштів, є внутрішніми фінансовими ресурсами соціального страхування, а ті ресурси, які мобілізуються з інших джерел, – зовнішніми ресурсами, отриманими за перерозподілом.

Рис. 5. Структура внутрішніх та зовнішніх фінансових ресурсів соціального страхування ¹

¹ Складено автором на основі джерела [6: 10].

Як уже зазначалось вище, фінансові ресурси соціального страхування не зараховуються до державного бюджету, а їхнє витрачання відбувається винятково за цільовим призначенням. Такі спільні риси мають усі фонди. Проте кожен з них створений з конкретною метою і призначений для фінансування лише тих програм, які передбачені відповідним законом.

У контексті розгляду питання про фінансові ресурси будь-якого суб'єкта фінансових відносин (у тому числі держави) доцільно здійснити оцінювання їхньої фінансової збалансованості, тобто досягти такого стану розподілу і використання, який забезпечить незалежність цього суб'єкта від зовнішніх джерел фінансування [11, с. 82]. Такий стан характеризується (визначається) платоспроможністю, тобто здатністю своєчасно погашати свої платіжні зобов'язання [12, с. 116].

Інакше кажучи, фінансова збалансованість системи державного соціального страхування відобразатиме такий стан, коли сформовані фінансові ресурси державних цільових фондів забезпечують, з одного боку, незалежність від зовнішніх джерел фінансування (коштів бюджетної системи), а з іншого – здатність погашати взяті зобов'язання.

В табл. 2 вміщено показники, які оцінюють фінансову збалансованість системи соціального страхування загалом й її окремих видів. Такими коефіцієнтами, на наш погляд, є: коефіцієнт забезпеченості внутрішніми фінансовими ресурсами, коефіцієнт співвідношення зовнішніх і внутрішніх фінансових ресурсів державного соціального страхування, та коефіцієнт їхньої автономії. Перший та другий коефіцієнт доцільно використовувати для аналізу стану фінансових ресурсів на макрорівні – головних управлінь державних цільових фондів, а третій – на регіональному рівні їхніх обласних управлінь.

Таблиця 2

Показники фінансової стійкості соціального страхування

Назва коефіцієнта	Формула розрахунку	Економічна інтерпретація
Коефіцієнт забезпеченості внутрішніми фінансовими ресурсами	$K_{зв} = \frac{ВФР}{\sum ФР'}$ де ВФР – загальна величина внутрішніх фінансових ресурсів окремого виду	Характеризує наявність внутрішніх фінансових ресурсів, необхідних для забезпечення поточної діяльності цільового фонду держави, який управляє окремим видом соціального страхування. Чим вищий показник, тим кращий фінансовий стан

	соціального страхування; $\Sigma\text{ФР}$ – загальна величина фінансових ресурсів окремого виду соціального страхування	соціального страхування і тим більше у нього можливостей у проведенні своєї незалежної фінансової політики.
Коефіцієнт співвідношення зовнішніх та внутрішніх фінансових ресурсів соціального страхування	$K_c = \frac{ЗФР}{ВФР}$, де ЗФР – фінансові ресурси державних цільових фондів, отримані із зовнішніх джерел; ВФР – загальна величина внутрішніх фінансових ресурсів окремого виду соціального страхування	Характеризує кількість отриманих з державного бюджету ресурсів, яку цільовий фонд залучає на 1 грн. внутрішніх. Зростання коефіцієнта K_c свідчатиме про залежність цільових фондів від зовнішніх джерел фінансування та про втрату фінансової стійкості.
Коефіцієнт регіональної автономії фінансових ресурсів соціального страхування	$K_a = \frac{ВФР}{ФРв}$, де ВФР – загальна величина внутрішніх фінансових ресурсів окремого виду соціального страхування; ФРв – загальна величина використаних фінансових ресурсів окремого виду соціального страхування	Характеризує частку видатків, яка фінансується винятково за рахунок внутрішніх фінансових ресурсів окремого виду соціального страхування на регіональному рівні. Чим вищий коефіцієнт тим більший ступінь фінансової незалежності (автономії) окремого виду соціального страхування в досліджуваному регіоні.

Враховуючи поділ фінансові ресурси державного соціального страхування на внутрішні та зовнішні, доцільно визначати показник, який характеризуватиме ступінь незалежності цих ресурсів від зовнішніх джерел фінансування. Таким показником, на нашу думку, є коефіцієнт забезпеченості внутрішніми фінансовими ресурсами того чи іншого виду соціального страхування ($K_{зв}$). Взявши за основу вихідні положення аналізу фінансової стійкості підприємств і розроблені методики оцінювання цієї стійкості, визначений коефіцієнт $K_{зв}$ подамо такою формулою:

$$K_{зв} = \frac{ВФР}{\Sigma\text{ФР}}, \quad (1)$$

де ВФР – загальна величина внутрішніх фінансових ресурсів окремого виду соціального страхування;
 $\Sigma\text{ФР}$ – загальна величина фінансових ресурсів окремого виду соціального страхування.

Цей показник – коефіцієнт $K_{зв}$ – характеризує наявність внутрішніх фінансових ресурсів, необхідних для забезпечення поточної діяльності цільового фонду держави, який управляє окремим видом соціального страхування. Теоретично обґрунтоване значення показника навряд чи може бути визначене. Припускаємо, що чим він вищий, тим кращий фінансовий стан соціального страхування тим більше у нього можливостей у проведенні своєї

незалежної фінансової політики. Коли $K_{зв} = 1$, поточні зобов'язання цільових фондів фінансуються винятково за рахунок внутрішніх фінансових ресурсів.

Ще один показник – коефіцієнт співвідношення зовнішніх та внутрішніх фінансових ресурсів державного соціального страхування – характеризує кількість отриманих з державного бюджету ресурсів, яку цільовий фонд залучає на 1 грн. внутрішніх (K_c):

$$K_c = \frac{ЗФР}{ВФР}, \quad (2)$$

де ЗФР – фінансові ресурси державних цільових фондів, отримані із зовнішніх джерел;

ВФР – загальна величина внутрішніх фінансових ресурсів окремого виду соціального страхування.

Зростання коефіцієнта K_c свідчатиме про залежність цільових фондів від зовнішніх джерел фінансування, втрату платоспроможності. Причинами неплатоспроможності (втрати фінансової стійкості) фондів соціального страхування можуть бути:

- невиконання плану надходжень страхових внесків і здійснення витрат;
- неефективна політика управління коштами соціального страхування (підвищення/зниження виплат при незмінності доходів; скорочення/підвищення доходів при незмінності виплат та ін.);
- зниження платоспроможності (скорочення доходів) платників страхових зборів через загальний спад економіки країни;
- високий рівень оподаткування страховими внесками, що зумовлює «тіньовий» оборот заробітної плати.

Необхідність у ще одному, третьому коефіцієнті, який оцінює фінансовий стан соціального страхування на регіональному рівні, зумовлена існуванням областей-донорів та областей-реципієнтів у формуванні та використанні коштів соціального страхування в Україні. Тому, якщо фінансові ресурси окремого державного цільового фонду є збалансованими на макрорівні – і, відповідно, коефіцієнт забезпеченості внутрішніми фінансовими ресурсами буде на високому рівні – існуватимуть регіональні відмінності, коли окремі області акумулюють коштів більше ніж свої потреби (видатки) і їхній фінансовий стан є

вищим ніж загальнодержавний, і навпаки. Виникає проблема у дослідженні цих регіональних особливостей, яку покликаний вирішити коефіцієнт регіональної автономії фінансових ресурсів державного соціального страхування.

Даний коефіцієнт визначається методом ділення обсягу внутрішніх фінансових ресурсів державного соціального страхування на загальний обсяг видатків за окремим видом соціального страхування (K_a):

$$K_a = \frac{ВФР}{ФРВ}, \quad (3)$$

де ВФР – загальна величина внутрішніх фінансових ресурсів окремого виду соціального страхування;

ФРВ – обсяг використаних коштів окремого виду соціального страхування.

K_a вказує на частку внутрішніх фінансових ресурсів державного соціального страхування у видатках окремого виду соціального страхування, зокрема якщо K_a дорівнюватиме 1, то видатки соціального страхування фінансуються винятково за рахунок внутрішніх ресурсів. Як і з $K_{зв}$, теоретично можливе значення коефіцієнта K_a визначити складно. Припускаємо, що чим він вищий, тим вищий ступінь фінансової незалежності соціального страхування. Якщо коефіцієнт K_a буде більший від 1, то це свідчитиме, що внутрішні фінансові ресурси державного соціального страхування акумулюються в обсягах, які перевищують потреби цього виду соціального страхування. Якщо у перспективі, на загальнодержавному рівні, $K_a \geq 1$, то ми матимемо підстави вести мову про необхідність зниження ставок страхових внесків, оскільки фактичні обсяги ресурсів, які вони забезпечують, перевищують потребу в коштах.

Висновки і пропозиції.

Таким чином, під фінансовими ресурсами державного соціального страхування ми розуміємо кошти, що утворюються на стадії перерозподілу ВВП шляхом застосування такого важеля фінансового механізму, як соціальний страховий внесок, та використовуються на стадії вторинного розподілу ВВП методом фінансування (рідше – інвестування) у такій ланці фінансової системи,

як державні цільові фонди. Розроблені нами показники: коефіцієнт забезпеченості внутрішніми фінансовими ресурсами, коефіцієнт співвідношення зовнішніх і внутрішніх фінансових ресурсів державного соціального страхування, та коефіцієнт їхньої автономії дозволяють оцінити фінансову збалансованість системи державного соціального страхування загалом та її окремих видів зокрема.

Дослідження діючої практики руху фінансових ресурсів державного соціального страхування через призму запропонованих нами показників відкриває перспективи майбутніх досліджень у цьому напрямку фінансової науки.

Список літератури:

- 1) Злепко Н. П. Фінанси : курс лекцій / Н. П. Злепко, С. П. Крамарчук. – Тернопіль : ТНЕУ, 2007. – 114 с.
- 2) Общая теория финансов: Учебник / [Л. А. Дробозина, Ю. Н. Константинова, Л. П. Окунева и др.] ; под ред. Л. А. Дробозиной. – М. : Банки и биржи, ЮНИТИ, 1995. – 256 с.
- 3) Опарін В. М. Фінанси (Загальна теорія) : навч. посіб. / В. М. Опарін. – [2-ге вид., доп. і перероб.]. – К. : КНЕУ, 2002. – 240 с.
- 4) Фінанси : вишкіл студії : навч. посіб. / [С. І. Юрій, Й. М. Бескид, М. М. Тріпак та ін.] ; за ред. д.е.н., проф. Юрія С. І. – Тернопіль: Карт-бланш, 2002. – 357 с.
- 5) Фінанси: підруч. / [С. І. Юрій, В. М. Федосов, Л. М. Алексеєнко та ін.] ; за ред. С. І. Юрія, В. М. Федосова. – К. : Знання, 2008. – 611 с.
- 6) Закон України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування»: № 1058–IV від 09 лип. 2003 р. / Верховна Рада України // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 49–51. – ст. 376.
- 7) Закон України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності» : № 1105–XIV від 23 верес. 1999р. / Верховна Рада України // Відомості Верховної Ради України. –1999. – № 46–47.

– ст. 403.

8) Закон України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими похованням» : № 2240–III від 18 січ. 2001 р. / Верховна Рада України // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 14. – ст.71.

9) Закон України «Про загальнообов'язкове соціальне страхування на випадок безробіття» : № 1533–III від 2 бер. 2000 р. / Верховна Рада України // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 22. – ст.171.

10) Закон України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування» / Верховна Рада України // Офіційний вісник України. – 2010. – № 61.

11) Федорович Р. В. Фінансовий аналіз : навч.-метод. посіб. / Р. В. Федорович, О. М. Загородна , В. М. Серединська. – Тернопіль : ТАНГ, 2001. –149 с.

12) Ван Хорн Дж.К. Основы управления финансами / Дж.К. Ван Хорн ; [пер. с англ.]. – М. : Финансы и статистика, 1999. – 799 с. – (сер. по бух. учету и аудиту UNCTC).